

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Незалежна Україна активно налагоджує і розвиває ділові, професійні та культурні зв'язки з англomовними країнами. У зв'язку з цим особливої важливості набуває підготовка фахівців немовного профілю до міжкультурних контактів не лише у професійній, але й побутовій сферах. Для задоволення цієї мети Програма з англійської мови професійного спрямування (2005 р.) передбачає формування соціокультурної компетенції спеціалістів, розвиток комунікативних умінь, типових для поведінки в різних культурних і професійних ситуаціях.

Проблема формування соціокультурної компетенції у процесі навчання іноземної мови широко висвітлена в зарубіжних методиках (М. Byram, D. Buttjes, M. Canale, M. Erdmenger, C. Kramsh, R. Lado, R. Lafayette, W. E. Lambert, H. N. Seelye, R. Steele, H. N. Stern, B. Tomalin, S. Stempleski та ін.). У працях російських учених у контексті діалогу культур увага приділяється формуванню міжкультурної компетенції студентів мовних і немовних ВНЗ (Н. І. Алмазова, Л. П. Павлова, В. В. Сафонова, П. В. Сисоєв, В. П. Фурманова та ін.). В Україні формування соціокультурної і лінгвосоціокультурної компетенцій у процесі вивчення іноземної мови досліджено С. В. Боднар, Н. Ф. Бориско, С. С. Коломієць, О. Л. Красковською, М. Л. Писанко, Н. К. Склярєнко, О. Б. Тарнопольським, В. М. Топаловою, Л. М. Черноватим, С. І. Шукліною та ін. Однак переважна більшість вітчизняних досліджень орієнтовані на розвиток у процесі навчання іноземної мови соціолінгвістичної компетенції майбутніх філологів і перекладачів та лише частково висвітлюють набуття соціокультурних знань студентами немовних спеціальностей.

Натомість сучасні дослідження психологів (М. С. Андріанов, І. А. Зимня, О. А. Леонтович, О. О. Леонтєв, Л. Хьєлл, Д. Зіглер), соціологів (Т. Д. Нельсон, Н. Смелзер, Г. К. Тріандіс, J. J. Macionis, W. Lippman, P. Wazlawick), культурологів (М. А. Токарева, В. В. Красних), антропологів (Е. Т. Hall, G. H. Hofstede), філологів і лінгвістів (О. М. Ільченко, М. Б. Бергельсон, А. В. Кіріліна, Т. В. Ларіна, Є. В. Милосердова, І. І. Морозова, Й. А. Стернін, Г. Д. Томахін) засвідчують, що адаптація людини до іншомовного соціуму залежить не тільки від володіння іноземною мовою професійного спрямування (Н. Б. Ішханян, Н. С. Жданова, Л. П. Павлова, В. М. Топалова), вікових і психологічних особливостей цільової аудиторії (С. С. Бахтєєва, Е. Г. Беляєва, П. М. Якобсон), але й від її готовності до міжособистісної міжкультурної комунікації на повсякденному, побутовому рівні.

Відомо, що носії мови толерантно ставляться до суто мовних помилок, яких припускають іноземці у процесі спілкування, але негативно реагують на прорахунки поведінкового характеру, порушення етикету

спілкування й особливостей невербальної комунікації, характерних для їхньої культури і мовного середовища. Посилення і різноманіття контактів України і США актуалізує вивчення американського варіанта англійської мови, особливостей менталітету і поведінки американців на основі набутих майбутніми фахівцями знань про британську культуру й особливості поведінки британців.

Недостатня розробленість науково-теоретичних і методичних засад формування міжкультурної компетенції студентів немовних ВНЗ, їхньої культурної чутливості і здатності обирати та використовувати доречні комунікативні стратегії в ситуаціях спілкування з представниками іншомовних соціумів обумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Методика навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців».

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» «Навчання професійно спрямованого спілкування у вищій технічній школі в аспекті Європейських вимог згідно принципів Болонського процесу» (протокол № 9 від 15.06.2005 р.).

Тема дисертації затверджена вченою радою факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (протокол № 4 від 10.02.2010 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.04.2011 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати і розробити методику навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки, притаманних представникам американського соціуму.

Завдання дослідження:

1. Схарактеризувати сутність стандартів повсякденної комунікативної поведінки в контексті міжкультурної комунікації, визначити поняття «стандарту комунікативної поведінки», «стандарту повсякденної і ділової комунікативної поведінки», уточнити поняття «культурний шок».

2. Розкрити мету, принципи і зміст навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців.

3. Розробити модель організації навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки і систему вправ, що її забезпечує.

4. Визначити показники і рівні володіння студентами стандартами повсякденної комунікативної поведінки американців.

5. Експериментально перевірити ефективність розробленої методики навчання й укласти відповідні методичні рекомендації.

Об'єкт дослідження – формування англomовної соціокультурної компетенції студентів немовних спеціальностей у процесі навчання англійської мови.

Предмет дослідження – навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки, характерних для носіїв англійської мови у США.

Методи дослідження. З метою обґрунтування теоретичних основ методики навчання студентів немовного профілю стандартів повсякденної комунікативної поведінки (далі – СПКП) використано метод аналізу й узагальнення даних з науково-педагогічних, психологічних, лінгвістичних і культурознавчих джерел. Для виявлення основних труднощів комунікації спеціалістів немовного профілю з представниками іншомовної культури за кордоном використано метод анкетування. Перевірку ефективності експериментальної методики і моделі організації навчального процесу здійснено методом педагогічного експерименту. Для визначення достовірності результатів експериментального навчання, їх кількісної та якісної характеристики застосовано методи математичної статистики.

Експериментальною базою дослідження виступили Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Білоцерківський державний аграрний університет, Дніпропетровська фінансова академія і Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая. Всього в дослідженні взяли участь 384 особи, з них 64 – в основному формульованому експерименті.

Наукова новизна одержаних результатів: *уперше* теоретично обґрунтовано методику навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців; *визначено* поняття «стандарти комунікативної поведінки» (підсвідомий прояв культурної приналежності в ситуаціях реального спілкування, що актуалізується у процесі комунікації з представниками іншої культури), розмежовано поняття «стандарти повсякденної» і «стандарти ділової» комунікативної поведінки та встановлено послідовність їх вивчення на заняттях з англійської мови в немовному ВНЗ; *розкрито* мету (виховання полікультурної особистості, що здатна адекватно і толерантно реагувати на відмінності рідного й іншомовного культурного середовища, ефективно досягати мети міжкультурної комунікації), принципи (інтегрованого навчання СПКП, автентичності, подолання міжкультурних комунікативних бар'єрів, інтерактивності) і зміст навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців. *Розроблено* модель організації навчання студентів

немовних спеціальностей СПКП, що складається з підготовчого й основного етапів, форм організації навчальної діяльності та засобів навчання. *Визначено* показники (розуміння причин і наслідків СПКП у конкретній комунікативній ситуації; логічності висловлювання та визначення результатів порівняльного аналізу; адекватності використання вербальних складників СПКП у говорінні і письмі; адекватності використання невербальних складників СПКП у говорінні; автоматизації використання вербальних та невербальних складників СПКП; структурування й узагальнення інформації; розуміння імпліцитної соціокультурної інформації висловлювання в аудіюванні і читанні) та рівні володіння студентами СПКП американців. *Уточнено* поняття «культурний шок» у контексті міжкультурної комунікації. Подальшого розвитку набула методика формування соціокультурної компетенції (далі – СКК) студентів немовних спеціальностей на заняттях з англійської мови.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці методики навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців, визначенні та відборі автентичного матеріалу для формування у студентів умінь використання СПКП американців; розробці системи вправ для навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців і створенні методичних рекомендацій для викладачів щодо поетапного навчання студентів немовних спеціальностей СПКП.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у практичному курсі навчання студентів немовних спеціальностей англійської мови, при укладанні робочих програм і посібників для навчання студентів немовних спеціальностей англійської мови та формування їхньої міжкультурної компетенції, зокрема в межах курсів загальнонавчальної англійської мови, англійської мови професійного спрямування, ділової англійської мови студентів немовних спеціальностей ВНЗ. Розроблену методику навчання СПКП можливо адаптувати для навчання студентів немовних вищих навчальних закладів ділової англійської мови і стандартів повсякденної комунікативної поведінки представників інших країн.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (акт про впровадження № 0002 / 86 від 08.12.2011 р.), Білоцерківського державного аграрного університету (акт про впровадження № 3 від 10.02.2011 р.), Дніпропетровської державної фінансової академії (акт про впровадження № 2 від 23.02.2009 р.) та Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая (акт про впровадження № 02 / 4105 від 13.07.2010 р.)

Апробацію результатів дослідження здійснено на міжнародних: «Навчання ділової англійської мови у Східній Європі: для чого та як?»

(Дніпропетровськ, 2004), «Вища технічна освіта: проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу» (Київ, 2005), «Навчання ділової англійської мови у Східній Європі: для чого та як» (Ялта, 2006), «Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір» (Умань, 2007), «Полікультурні аспекти іншомовної освіти в контексті євроінтеграції» (Чернігів, 2007, 2008), «Навчання загальнонавчальної та ділової англійської мови у Східній Європі: для чого та як?» (Дніпропетровськ, 2009), «Пріоритети германського і романського мовознавства» (Луцьк-Світязь, 2010); *всеукраїнських*: «Мови і культури в сучасному світі», (Київ, 2003), «Лінгвістична наука і освіта в Європейському вимірі» (Київ, 2005) «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2005) науково-конференційних; II *міжрегіональному* методичному семінарі «Підготовка студентів немовних спеціальностей до міжкультурної комунікації у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» (Київ, 2011).

Публікації. Результати й основні положення дисертації викладено в 15 публікаціях, з яких 8 – у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 8 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі списку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, 9 додатків. Основний текст дисертації викладено на 178 сторінках. Робота містить 11 таблиць, що обіймають 7 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 285 найменувань (з них 81 англійською та німецькою мовами), що охоплює 30 сторінок. Додатки викладено на 140 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито його наукову новизну і практичне значення, подано дані щодо апробації й упровадження одержаних результатів та структуру роботи.

У **першому** розділі «Теоретичні засади методики навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців», розкрито роль стереотипів і стандартів комунікативної поведінки у формуванні англомовної СКК, сутність понять «стандарту комунікативної поведінки» і «стандарту повсякденної і ділової комунікативної поведінки», уточнено поняття «культурного шоку» в контексті міжкультурної комунікації і навчання англійської мови.

Однією з тенденцій розвитку сучасної теорії та практики вищої освіти є впровадження культурологічного підходу, головна ідея якого визначається діалогом культур. Вітчизняними і зарубіжними дослідниками доведено, що такий діалог залежить від обізнаності студентів щодо способів комунікації, взаємодії, поведінки, найбільш поширених в іншій

культури і типових для її представників. Відсутність культурної обізнаності призводить до виникнення «культурного шоку» під час перебування людини в іншомовному культурному соціумі (K. Oberg, Y. Y. Kim, D. Hart). Спираючись на ці дослідження, розуміємо «культурний шок» як відчуття психологічного дискомфорту внаслідок впливу нового культурного середовища, що уповільнює адаптацію в ньому. У ході дослідження описано стадії цього феномену, визначено зовнішні і внутрішні фактори, що його зумовлюють. Його подоланню і забезпеченню продуктивного діалогу між представниками різних культур сприяє соціокультурна компетенція студентів. Запорукою успішності міжкультурної комунікації є не лише знання мови і предмета спілкування, а й позитивне, неупереджене, толерантне ставлення до іншомовних партнерів по комунікації, культурно обумовлених стандартів їхньої вербальної та невербальної поведінки.

Приналежність особистості до певної культурної спільноти відбивається в певних стереотипах її мислення, прояві емоцій, засобах комунікації і стратегіях поведінки. Зважаючи на це, культурна обізнаність як спосіб попередження і подолання культурного шоку вимагає від особистості знання особливостей власної культурно-обумовленої поведінки, відповідної поведінки представників іншої культури, уміння повідомляти їм власні наміри відповідно до змісту ситуації (S. Stempleski, V. Tomalin).

Отже формування у студентів соціокультурної компетенції у процесі навчання іноземної мови базується на опануванні певних культурних стандартів мовленнєвої і немовленнєвої поведінки носіїв мови в різноманітних комунікативних ситуаціях. На заняттях з іноземної мови це передбачає усвідомлення і порівняння студентами стандартів комунікативної поведінки, характерних для представників як мінімум двох культур.

Розподіл життєдіяльності людини на особисто-побутову і професійно-ділову сфери призводить до формування відповідних стандартів комунікативної поведінки в культурі повсякденного і ділового спілкування (E. T. Hall, G. H. Hofstede). Їх опанування студентами немовних ВНЗ для успішного здійснення міжкультурної комунікації в побутовій і діловій сферах доцільно проводити на заняттях з іноземної мови. При цьому формування СПКП має передувати опануванню стандартів ділової комунікативної поведінки. Саме стереотипи і стандарти комунікативної поведінки створюють комунікативні бар'єри і лакуни, що впливають на перебіг міжкультурної комунікації в побутових і ділових стандартних ситуаціях, обумовлюють її ефективність.

У дослідженні поняття «стереотип» визначено як модель усталеної поведінки, що пов'язана з національно чи соціально-історично

детермінованим вибором стратегії поведінки в певній ситуації (за І. І. Морозовою). У свідомості людини стереотипи поведінки зберігаються у формі штампів і виконують роль канону / еталону, якого необхідно дотримуватися. Набір поведінкових стереотипів, вироблений у культурі певної мовної спільноти у ході історичного розвитку, вербалізується в усталених, клішованих мовних формах, а також культурно-обумовлених невербальних засобах спілкування. Використання або невикористання мовцем цих форм у процесі комунікації позначає його як свого або чужого, відбивається на тональності і результатах комунікації.

Стереотипи знаходять своє матеріальне втілення у стандартах комунікативної поведінки, прийнятих у певному культурному середовищі. Отже стандарти комунікативної поведінки визначаємо як підсвідомий прояв культурної приналежності особистості в ситуаціях реального спілкування, що актуалізується у процесі комунікації з представниками іншої культури. СПКП (за О. Б. Тарнопольським і Н. К. Складенко) уявляють собою стандарти поведінки людей у повсякденних типових життєвих ситуаціях для досягнення особистих цілей. Формування СКК студентів немовних спеціальностей на заняттях з іноземної мови вимагає навчання вербальних і невербальних стандартів комунікативної поведінки і СПКП.

У процесі навчання студентів немовних спеціальностей англійської мови одним із шляхів їхньої підготовки до міжкультурної комунікації є навчання СПКП американців, що суттєво відрізняються від СПКП представників британського соціуму.

У **другому розділі** «Методична модель навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки» визначено мету, завдання і принципи навчання СПКП, описано зміст, етапи, форми навчальної діяльності та засоби навчання СПКП студентів немовних ВНЗ і систему вправ, що його забезпечує.

Метою навчання студентів немовних ВНЗ СПКП було визначено опанування особливостей стандартів комунікативної поведінки американців. Досягнення цієї мети передбачало виховання у студентів розуміння і толерантного ставлення до особливостей світогляду та поведінки представників іншої культури; навчання уникнення «комунікативних пасток» у міжособистісному спілкуванні з американцями, усунення ймовірних (мовленнєвих і поведінкових) помилок при спілкуванні з представниками американського соціуму, навчання способів виходу з культурно-конфліктних ситуацій, формування здатності розпізнавати й адекватно реагувати на невербальні культурно обумовлені складники комунікації.

Оволодіння студентами СПКП американців на заняттях з англійської мови здійснюється за принципами інтегрованого навчання СПКП,

автентичності, подолання міжкультурних комунікативних бар'єрів, інтерактивності. Зазначені принципи доповнено загальнодидактичними принципами наочності і посильності та загальнометодичними принципами навчання англійської мови (автономії і мотивації навчальної діяльності студентів).

За основу відбору змісту навчання було прийнято алгоритм, запропонований В. Л. Скалкіним. Конкретна тематика навчання дібрана на підставі аналізу результатів анкетування осіб, що перебували в США протягом певного часу. Респондентами виступили 100 громадян України, що мають вищу немовну освіту і перебували у США з різними цілями. За даними опитування було виділено вісім основних блоків ситуацій, в яких виникають найбільші труднощі для українців, що відвідують США. До них належать ситуації, пов'язані з приїздом /від'їздом з країни, пошуком житла, користуванням громадським транспортом, відвідуванням магазинів, вирішенням фінансових питань, пошуком і відвідуванням закладів харчування, відпочинком, туризмом (пересуванням по країні), отриманням комунікаційних послуг.

Ці блоки стали основними при визначенні тематики і комплексу вправ для навчання студентів СПКП американців. Додатково до змісту навчання також був включений блок «Культурний шок і загальні особливості менталітету американців» з інформацією про фактори, що викликають культурний шок та його симптоми, а також про СПКП, що не належать до конкретних ситуацій, але можуть викликати дискомфорт у процесі комунікації, оскільки притаманні представникам американського соціуму в будь-якій ситуації.

Джерелами відбору текстового матеріалу стали сучасні підручники (О. Б. Тарнопольський і Н. К. Скляренко, Н. В. Готліб і О. І. Флешнер) і англійські Інтернет-сайти, що містять необхідну соціокультурну інформацію про СПКП. Так було відібрано 23 тексти, опрацювання яких здійснювалося у процесі роботи за спеціально розробленим комплексом вправ.

Під час відбору лексики для цих вправ основна увага приділялася лексичним одиницям, що містять культурно обумовлені конотації, тобто є специфічними для американського соціуму і пов'язані з відповідною стандартною поведінкою його представників. На допомогу студентам було створено словник-мінімум, до якого увійшли 90 культурних специфічних для США явищ і понять, що було розглянуто під час опрацювання конкретних ситуативно-тематичних блоків. Граматичний мінімум і фонетичний матеріал окремо не добирались.

Окремим складником, що враховувався під час відбору змісту навчання був паралінгвістичний аспект, який полягав у доборі матеріалів для навчання студентів невербальних аспектів комунікації в цілому і

СПКП американців. Паралінгвістичний матеріал, що відтворював автентичну поведінку американців, було відтворено у відеокурсі, який містив 10 фрагментів художніх фільмів. Кожен з цих фрагментів можна було переглядати зі звуковим супроводом і без нього. Крім цього, було відібрано 21 зображення невербальних засобів комунікації, що безпосередньо опрацьовувались у комплексі вправ, і 20 зображень, які використано як додатковий наочний матеріал.

Формами і засобами навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців є: 1) інформативно-пізнавальні тексти (науково-публіцистичні або науково-популярні, що містять інформацію про СПКП представників іншомовного соціуму); 2) предмети наочності; 3) мережа Інтернет; 4) рольові ігри; 5) короткі твори; 6) тестові завдання різних типів.

Система вправ для навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців була розроблена за методичною моделлю, відповідно до якої на першому, підготовчому етапі студенти ознайомлювалися з сутністю й особливостями СПКП американців, узагальнювали і структурували отриману інформацію. На другому, основному етапі відбувалося закріплення знань про СПКП і формування вмінь їх використовувати у відповідних комунікативних ситуаціях. Надалі знання студентів про СПКП розширювалися за рахунок опрацювання додаткової інформації.

Кожен з етапів забезпечений у системі відповідними групами вправ, організованими в комплексі. Метою вправ групи 1 було визначення попереднього рівня обізнаності студентів про СПКП, налаштувала студентів на тематику заняття. Вона представлена умовно-комунікативними, рецептивно-репродуктивні вправами. Наведемо приклади вправ.

Група 2. Вправи для ознайомлення з СПКП американців. Тип – комунікативні рецептивні. Практична мета: розвиток умінь ознайомлювального, пошукового і вивчаючого читання, а також уміння цілеспрямованого пошуку інформації за темою заняття

Task. a) Read the following text for gathering materials for your future reports. b) In pairs compare the situation with the taxis in the USA and in this country. c) Discuss these differences in your group and make a list of the principal ones.

Група 3 містить вправи для порівняння СПКП у США з відповідними СПКП в Україні і призначена для розвитку вмінь аудіювання, монологічного і діалогічного мовлення, ознайомлювального та пошукового читання, вмінь структурування інформації (тип – комунікативні рецептивно-продуктивні й умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні).

Група 4. Вправи для розвитку вмінь аналізу причин / наслідків комунікативної поведінки. Тип – умовно-комунікативні рецептивно-

продуктивні. Практична мета: розвиток умінь проведення причинно-наслідкового аналізу, діалогічного мовлення й аудіювання

Task. a) *On the basis of the information given in the text in teams discuss and try to identify the reasons of the culture shock and their interdependences.*

b) *Then draw the Fishbone diagram showing the results of your discussion.*

Група 5. Вправи для розвитку вмінь прагматичної інтерпретації висловлювання. Тип – комунікативні рецептивно-продуктивні. Практична мета: розвиток умінь діалогічного і монологічного мовлення й аудіювання.

Task. *You are going to take part in the discussion on harmful habits between American and Ukrainian students. Try to explain the meaning of the following phrase: “Harmful habits”. a) For this purpose one group of the students will consider this phrase from the point of view of the Americans and another – from the point of view of Ukrainians. b) Then representatives of each group will present the ideas to the class.*

Група 6. Вправи для ознайомлення з невербальними СПКП. Тип – умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні, комунікативні рецептивно-продуктивні вправи. Практична мета: розвиток умінь розуміння і диференціювання значення жестів, аудіювання та монологічного мовлення.

Task. a) *Look at the following pictures and try to explain what these gestures mean. Decide if these gestures have different meanings in different cultures. b) Share your opinion with the class.* (Надаються відповідні зображення жестів).

Група 7. Вправи для розвитку вмінь опису СПКП. Тип – комунікативні продуктивні. Практична мета: розвиток умінь структурування і підсумування інформації, вміння письма.

Task. *You were invited to a dinner in American family (they are your friends, but it was your first visit to their home). You liked the dinner and their hospitality very much. Write a thank-you letter according to the sample given below.*

Вправи групи 8 спрямовані на перевірку знання вербальних складників СПКП (культурно-специфічних лексичних одиниць). Ця група представлена некомунікативними рецептивними, рецептивно-репродуктивними вправами.

Група 9. Вправи для розвитку вмінь проведення порівняльного аналізу. Тип – умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні. Практична мета: розвиток умінь читання, письма, а також уміння проведення порівняльного аналізу.

Task. *You are preparing a reference book on American communicative behavioral patterns to be used by Ukrainian visitors to the USA. a) Read the left column of the table below and discuss with your partner who is working on the reference book together with you the behavioral patterns of using buses in*

the USA. Write down similar or distinct behavioral patterns of Ukrainians in the right column of the table. b) Share your ideas with the class.

BUSES

USA	UKRAINE
There are the so-called “ <i>kneeling buses</i> ” which tilt down towards the curb at stops. The “kneeling” mode is activated by the driver when he sees that an elderly or disabled person is going to board. There is also a wheelchair elevator and special devices inside to keep a wheelchair in a fixed position during running of the bus.	
Bus stops are usually marked by a <i>big letter M</i> . Since “M” stands for any kind of public transport operated by municipal authorities (Metro Bus, Metro Rail), it can be seen as an indication of subway stations and bus stops. (...)	

Група 10. Вправи для розвитку вмінь пошуку ідей щодо вирішення проблеми. Тип – комунікативні продуктивні. Практична мета: розвиток умінь подолання психологічних бар’єрів, говоріння й аудіювання

Task. Try to guess and summarize some typical differences in stereotypes of the Americans and the Ukrainians. Make a short list of such differences and possible ways of coping with them. Note positive and negative stereotypes. Discuss if the positive stereotype of one country could be negative for the other. One of the students will be the leader of the discussion.

Група 11. Вправи для розвитку вмінь аналізу невербальних засобів комунікації. Тип – комунікативні рецептивно-продуктивні. Практична мета: розвиток уміння аналізу невербальних складників комунікації, вміння монологічного мовлення.

Task. a) Watch the fragment of the film and try to suggest the meaning of the characters’ gestures. b) Explain each gesture to the group trying to imitate culture-specific gestures.

Група 12. Вправи для розвитку вмінь роботи в команді. Тип – комунікативні рецептивно-продуктивні. Практична мета: розвиток умінь діалогічного мовлення й аудіювання, аналізу інформації та наслідків комунікативної поведінки.

Task. Work in pairs or small groups (maximum 4 students).

a) Read the following description of a sample situation.

You are a Ukrainian and you’ve come to the USA on business. Some day you were invited to a party at your American colleagues’ home. It’s not a celebration of a certain occasion – just a party, not an official meeting. Role-play the wrong behavior of a Ukrainian guest and the reactions of the

Americans present (for instance, you bring a very expensive present or arrive 45 minutes late, or drink too much during the party).

b) Invent the situations of your own using a sample situation as an example.

c) Then role-play it before the class.

Група 13. Вправи для розвитку вмінь уникнення комунікативних прорахунків. Тип – умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні. Практична мета: розвиток умінь діалогічного мовлення й аудіювання, аналізу інформації та наслідків комунікативної поведінки

Task. Perform gap analysis of the previous role-play identifying the steps necessary for improving communication with your American colleagues in the lists. The first list indicates the current state of the situation (i.e. each wrong behavior causing communicative failure), the third one – future state of the situation (i.e. correct behavior in this situation). In the second list you should indicate the steps necessary to avoid corresponding unpleasant situation. (Приклад результату «аналізу прорахунків» наведено у тексті дисертації).

Група 14. Вправи для розвитку вмінь прогнозування наслідків обраної стратегії комунікативної поведінки. Тип – комунікативні рецептивно-продуктивні. Практична мета: розвиток уміння логічного аналізу і прогнозування можливих наслідків комунікативної поведінки, а також умінь говоріння й аудіювання.

Task. Try to prognosticate the results of the decision about the communicative behavior shown during the previous discussion. Draw the diagram showing interdependences and the order of priority of such results making use of the skeleton given below.

Група 15. Вправи для розвитку вмінь ідентифікації та опису СПКП. Тип – умовно-комунікативні рецептивно-продуктивні. Практична мета: розвиток і вдосконалення вмінь пошукового, вивчаючого й ознайомлювального читання, логічного структурування інформації, письма та монологічного мовлення.

Task. a) Search the Internet to find some interesting facts related to the information already known to you on the basis of the previous discussions. b) Then orally present the results of your search to the class.

Навчання студентів СПКП американців здійснено в межах курсу загальнонавчальної англійської мови.

У **третьому розділі** «Експериментальна перевірка ефективності методики навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців» представлено зміст і результати експериментального дослідження.

Перевірку ефективності методики здійснено методом горизонтально-вертикального, природного експерименту. Горизонтальний характер експерименту дав можливість обрати оптимальну модель організації

навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців; вертикальний – виявити ефективність навчання студентів СПКП американців у межах курсу загальнонавчальної англійської мови в порівнянні з чинною практикою навчання. За побудовою експеримент складався з передекспериментального зрізу, експериментального навчання і післяекспериментального зрізу.

Провідною метою експерименту було визначення ефективності розробленої методики навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців. Об'єктами експерименту були рівні розуміння і вміння студентів користуватись СПКП американців. Варійованою умовою було навчання студентів експериментальних груп СПКП як інтегрованої частини курсу загальнонавчальної англійської мови.

В експериментальному дослідженні взяли участь студенти факультету менеджменту і маркетингу Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут» (I рік навчання), з яких було утворено 6 експериментальних груп. Студенти ЕГ-1, ЕГ-3 та ЕГ-5 вивчали СПКП упродовж семестру і працювали виключно за розробленою методикою (I варіант експериментальної моделі). У ЕГ-2, ЕГ-4, ЕГ-6 стандарти повсякденної комунікативної поведінки вивчалися за експериментальною методикою протягом 2 годин на тиждень, а решта годин упродовж навчального року відводилася на вивчення загальнонавчальної англійської мови за традиційними навчальними матеріалами (II варіант експериментальної моделі). Експериментальне навчання проводилося у природних умовах протягом навчального року.

Перевірку рівня сформованості у студентів СПКП американців здійснено за ступенем розуміння причин і наслідків СПКП у конкретній комунікативній ситуації; логічності висловлювання і визначення результатів порівняльного аналізу; адекватності використання вербальних складників СПКП у говорінні і письмі; адекватності використання невербальних складників СПКП у говорінні; автоматизації використання вербальних складників СПКП; автоматизації використання невербальних складників СПКП; логічного структурування й узагальнення інформації; розуміння імпліцитної соціокультурної інформації висловлювання в аудіюванні і читанні. З метою перевірки рівня володіння студентами загальнонавчальною англійською мовою до і після експериментального навчання використано тест РЕТ.

Результати експериментальних зрізів наведені в таблиці.

Результати навчання студентів
немовних спеціальностей СПКП американців

Групи	Володіння англійською мовою за тестом PETS				Приріст коефіцієнту навченості	Сформованість знань про СПКП і вмінь їх використання				Приріст коефіцієнту навченості
	середніх балах До експерименту в	Коефіцієнт навченості	балах Після експерименту в середніх	Коефіцієнт навченості		До експерименту в середніх балах	Коефіцієнт навченості	балах Після експерименту в середніх	Коефіцієнт навченості	
EG-1	90,6	0,69	109,3	0,84	0,15	19,3	0,24	71,0	0,89	0,65
EG-2	87,8	0,68	105,8	0,81	0,13	17,5	0,22	61,3	0,84	0,62
EG-3	83,0	0,64	99,7	0,77	0,13	19,3	0,24	67,9	0,85	0,61
EG-4	85,6	0,66	103,9	0,8	0,14	16,3	0,20	65,0	0,81	0,61
EG-5	87,1	0,67	103,2	0,79	0,12	17,4	0,22	70,0	0,88	0,66
EG-6	88,3	0,68	105,4	0,81	0,13	18,1	0,23	66,3	0,83	0,60

Як бачимо з таблиці, всі студенти експериментальних груп не лише досягли, а й суттєво перевищили рівень навченості за В. П. Беспальком (у середньому 0,85). Найвищі показники рівня сформованості вмінь використання СПКП після проведення експериментального навчання спостерігалися у групах EG-1, EG-3 та EG-5, що навчалися за I варіантом експериментальної моделі (середній коефіцієнт навченості для цих груп становив 0,89, 0,85 та 0,88 відповідно). Групи EG-2, EG-4, EG-6, які навчалися за II варіантом експериментальної моделі, мали дещо нижчий, але достатній рівень сформованості вмінь використання СПКП (середній коефіцієнт навченості становив 0,84, 0,81 та 0,83 відповідно).

Кількісні й якісні результати дослідження підтверджують, що у випадку інтеграції СПКП до навчального процесу з англійської мови,

рівень сформованості іншомовної комунікативної компетенції студентів не лише не знижується, але й підвищується.

Надійність отриманих результатів експерименту перевірено за допомогою статистичних методів. Усі вимірювання проведено у шкалі відносин за статистичним критерієм Крамера-Уелча.

У висновках викладено результати дослідження, основні з них такі.

Дисертацію присвячено проблемі навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців на заняттях з англійської мови.

1. Підготовка майбутніх фахівців немовного профілю в контексті входження України до світової спільноти обумовлює зміщення акцентів навчання іноземної мови студентів ВНЗ з мовних на соціокультурні. Відсутність культурної обізнаності спричиняє «культурний шок» під час перебування в умовах іншомовного соціуму, а позитивне, неупереджене ставлення до партнерів по міжкультурній комунікації є запорукою її успіху. Подоланню «культурного шоку» як відчуття психологічного дискомфорту внаслідок впливу нового культурного середовища, що уповільнює адаптацію в ньому, сприяє соціокультурна компетенція, формування якої у процесі навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей базується на опануванні певних культурних стандартів мовленнєвої і немовленнєвої поведінки носіїв мови в різноманітних комунікативних ситуаціях.

2. У дослідженні стандарти комунікативної поведінки визначено як підсвідомий прояв культурної приналежності в ситуаціях реального спілкування, що актуалізується у процесі комунікації з представниками іншої культури. На заняттях з іноземної мови у ВНЗ доречним є розмежування стандартів повсякденної і ділової комунікативної поведінки. При цьому навчання СПКП має передувати навчання стандартів ділової комунікативної поведінки і відбуватися на початкових етапах. Одним із шляхів підготовки студентів немовних спеціальностей до міжкультурної комунікації є навчання стандартів комунікативної поведінки американців, які суттєво відрізняються від стандартів комунікативної поведінки представників британського соціуму.

3. Метою навчання студентів немовних ВНЗ СПКП американців є опанування особливостей стандартів комунікативної поведінки американців. Цей процес має здійснюватися за принципами інтегрованого навчання СПКП, автентичності, подолання міжкультурних комунікативних бар'єрів, інтерактивності, що доповнюються загальнодидактичними принципами наочності і посильності та загальнометодичними принципами навчання англійської мови – автономії і мотивації навчальної діяльності.

У дослідженні відібрано зміст навчання студентів СПКП американців, визначено доречні форми навчальної діяльності і засоби навчання (інформативно-пізнавальні тексти, предмети наочності, мережа Інтернет,

рольові ігри, короткі твори, тестові завдання). Розроблена модель організації навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців, яка складається з підготовчого й основного етапів. Метою першого, підготовчого етапу було ознайомлення з сутністю й особливостями СПКП американців, узагальнення і структурування отриманої інформації; другого, основного – закріплення знань про СПКП і формування вмінь щодо їх використання у відповідних комунікативних ситуаціях.

3. Експериментально виявлено, що успішне навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців можливе лише за умови спеціального комплексу вправ, що складається з 9 частин. Кожна з частин цього комплексу містить 15 груп вправ, послідовне виконання яких сприяє формуванню у студентів розуміння і вмінь використання СПКП американців. За змістом ці вправи пов'язані з побутовими ситуаціями, що виникають у зв'язку з приїздом / від'їздом з країни, пошуками житла, користуванням громадським транспортом, відвідуванням магазинів, вирішенням фінансових питань, пошуком і відвідуванням закладів харчування, відпочинком, туризмом (пересуванням по країні), отриманням комунікаційних послуг. Їх вирішення потребує активного використання стандартів комунікативної поведінки, типових для культури певної спільноти.

4. За результатами методичного експерименту доведено ефективність розробленої методики навчання студентів немовних спеціальностей СПКП американців, побудованої на системній інтеграції СПКП до курсу загальнонавчальної англійської мови за двома варіантами моделі організації навчального процесу. Перевірку рівнів сформованості у студентів СПКП американців здійснено за спеціально визначеними показниками. Рівень володіння студентами загальнонавчальною англійською мовою до і після експериментального навчання визначався за допомогою тесту PET.

Порівняльний аналіз результатів передекспериментальних і післяекспериментальних зрізів продемонстрував, що всі студенти експериментальних груп суттєво перевищили рівень навченості з СПКП (в середньому 0,85). Після вивчення СПКП за розробленою методикою середній коефіцієнт навченості із загальнонавчальної англійської мови студентів експериментальних груп становив 0,80, що свідчить про доцільність інтеграції СПКП до курсу загальнонавчальної англійської мови.

Перспективою подальших наукових розвідок може бути теоретичне дослідження і практична адаптація розробленої методики для навчання студентів немовних спеціальностей ВНЗ стандартів ділової комунікативної поведінки і стандартів повсякденної комунікативної поведінки представників інших країн.

Основні положення дисертації висвітлено у таких публікаціях автора.

1. Демиденко О. П. Лінгвосоціокультурний компонент в системі навчання англійської мови для негуманітарних спеціальностей / О. П. Демиденко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – № 1(7) / 2003. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2003. – С. 183–188.
2. Демиденко О. П. Про необхідність навчання студентів мовних факультетів комунікативної поведінки, характерної для носіїв англійської мови, з використанням відеоматеріалів / О. П. Демиденко // Проблеми освіти : Наук.-метод. зб. НМЦ ВО МОН України. – К. : Вид-во «Знання», 2005. – Вип. 45 : Болонський процес в Україні. – Ч. 1. – С. 144–147.
3. Демиденко О. П. Деякі аспекти формування англомовної соціокультурної компетенції у студентів вищих навчальних закладів / О. П. Демиденко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – Вип. 30. – С. 40–42.
4. Демиденко О. П. Методичні засади та структура посібника з навчання стандартам комунікативної поведінки студентів вищих навчальних закладів / О. П. Демиденко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Чернігів, 2007. – Вип. 48. – С. 87–91.
5. Демиденко О. П. Навчання студентів вищих навчальних закладів економічного профілю стандартів комунікативної поведінки в США / О. П. Демиденко // Іноземні мови. – Вип. 4. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 48–53.
6. Демиденко О. П. Принципи та критерії оцінювання рівня сформованості вмінь використання студентами I курсу ВНЗ економічного профілю стандартів комунікативної поведінки в США (передмова до аналізу результатів експериментальної перевірки розробленої методики навчання) / О. П. Демиденко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Вип. 62. – Чернігів, 2009. – С. 32–36.
7. Демиденко О. П. Стереотипи та стандарти комунікативної поведінки як основа формування англомовної соціокультурної компетенції / О. П. Демиденко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Вип. 8. – Луцьк, 2010. – С. 334–339.
8. Демиденко О. П. Експериментальна перевірка ефективності методики навчання студентів I курсу стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців / О. П. Демиденко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 16 : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 230–241.

9. Demydenko O. Teaching US Behavioral Patterns in a Programme of Business English / O. P. Demydenko // Business Issues, The publication of the Business English Special Interest Group of IATEFL. – Issue 3. – UK, London, 2004. – P. 12–13.
10. Демиденко О. П. Необхідність навчання студентів вищих технічних закладів освіти англомовної комунікативної поведінки / О. П. Демиденко // Тези доповідей VII міжнар. наук.-метод. конф. [«Вища технічна освіта : проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу»], (Київ, 26–27 травня 2005 р.) – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2005. – С. 34–35.
11. Демиденко О. П. Необхідність навчання студентів вищих технічних закладів освіти етикету англомовної комунікативної поведінки / О. П. Демиденко // Матеріали V Всеукр. наук. конф. [«Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація»], (Харків, 11 листопада 2005 р.) – Харків, 2005 – С. 53–54.
12. Демиденко О. П. Лінгвосоціокультурний компонент навчання ділової англійської мови / О. П. Демиденко // Тези доповідей II Міжнар. наук. конф. [«Навчання ділової англійської мови у Східній Європі: для чого та як?»], (Ялта, 19–20 травня 2006 р.) – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2006. – С. 42–44.
13. Демиденко О. П. Використання Інтернет-ресурсів в процесі формування соціокультурної компетенції студентів ВНЗ на заняттях з англійської мови / О. П. Демиденко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір»], (Умань, 15–16 червня 2007 р.) – Умань : АЛМІ, 2007. – С. 43–45.
14. Демиденко О. П. Деякі аспекти навчання стандартів повсякденної та ділової комунікативної поведінки у США в контексті формування англомовної комунікативної компетенції майбутніх менеджерів та маркетологів / О. П. Демиденко // Тези доповідей III міжнар. наук. конф. [«Навчання загальнонавчальної та ділової англійської мови у Східній Європі: для чого та як?»], (Дніпропетровськ, 15–16 травня 2009 р.) – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2009. – С. 67–69.
15. Демиденко О. П. Навчання студентів немовних спеціальностей стандартів комунікативної поведінки американців в процесі навчання англійської мови / О. П. Демиденко // Матеріали Міжрегіонального методичного семінару [«Підготовка студентів немовних спеціальностей до міжкультурної комунікації у процесі вивчення гуманітарних дисциплін»], (Київ, 15 червня 2011 р.) – К. : Університет «Україна», 2011. – С. 15–18.

Демиденко О. П. Методика навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (германські мови). – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2012.

Дисертацію присвячено теоретичному обґрунтуванню і практичній розробці методики навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців.

У роботі схарактеризовано сутність стандартів повсякденної комунікативної поведінки у контексті міжкультурної комунікації, визначено поняття «стандарти комунікативної поведінки», розмежовано поняття стандартів «повсякденної» і «ділової» комунікативної поведінки та встановлено послідовність їх вивчення на заняттях з англійської мови в немовному ВНЗ. Уточнено поняття «культурний шок». Розкрито мету, принципи (інтегрованого навчання стандартів повсякденної комунікативної поведінки, автентичності, подолання міжкультурних комунікативних бар'єрів, інтерактивності) і зміст навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців. Розроблено модель організації навчання і систему вправ, що її забезпечує. Визначено показники і рівні володіння студентами стандартами повсякденної комунікативної поведінки американців. Експериментально перевірено ефективність розробленої методики навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців й укладено відповідні методичні рекомендації.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, студенти немовних спеціальностей, стереотипи, стандарти повсякденної комунікативної поведінки, міжкультурна комунікація, культурний шок.

АННОТАЦИЯ

Демиденко О. П. Методика обучения студентов неязыковых специальностей стандартам повседневного коммуникативного поведения американцев. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (германские языки). – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2012.

Диссертация посвящена теоретическому обоснованию и практической разработке методики обучения студентов неязыковых

специальностей стандартам повседневного коммуникативного поведения американцев.

В работе охарактеризована сущность стандартов повседневного коммуникативного поведения в контексте межкультурной коммуникации, определено понятие «стандарты коммуникативного поведения» (подсознательное проявление культурной принадлежности в ситуациях реального общения, актуализирующееся в процессе коммуникации с представителями другой культуры), разграничены понятия стандартов «повседневного» и «делового» коммуникативного поведения и установлена последовательность их изучения на занятиях по английскому языку в неязыковом ВУЗе. Уточнено понятие «культурный шок» (чувство психологического дискомфорта, возникающее под влиянием новой культурной среды и замедляющее адаптацию в нем).

Раскрыто цель (воспитание поликультурной личности, способной адекватно и толерантно реагировать на отличия родной и иноязычной культурной среды, эффективно достигать цели межкультурной коммуникации), принципы (интегрированного обучения стандартам повседневного коммуникативного поведения, аутентичности, преодоления межкультурных коммуникативных барьеров, интерактивности) и содержание обучения студентов неязыковых специальностей стандартам повседневного коммуникативного поведения американцев.

Разработана модель организации обучения и система упражнений, обеспечивающая ее. Определены показатели (понимание причин и последствий СПКП в конкретной коммуникативной ситуации; логичность высказывания и определения результатов сравнительного анализа; адекватность использования вербальных компонентов СПКП в говорении и письме; адекватности использования невербальных компонентов СПКП в говорении; автоматизация использования вербальных и невербальных компонентов СПКП; структурирование и обобщение информации; понимания имплицитной социокультурной информации высказывания в аудировании и чтении) и уровни владения студентами стандартами повседневного коммуникативного поведения американцев. Экспериментально проверено эффективность разработанной методики обучения студентов неязыковых специальностей стандартам повседневного коммуникативного поведения американцев, сформулированы соответствующие методические рекомендации.

Ключевые слова: социокультурная компетенция, студенты неязыковых специальностей, стереотипы, стандарты повседневного коммуникативного поведения, межкультурная коммуникация, культурный шок.